

Міністерство освіти і науки,
молоді та спорту України
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Юридичний інститут

Збірник наукових статей

**Актуальні проблеми
вдосконалення чинного
законодавства України**

Випуск XXVII

м. Івано-Франківськ, 2011

КОРПОРАТИВНІ ПРАВОЧИНИ: ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

УДК 332.012.324+347.132.6

Корпоративне право, завоювавши собі самостійне місце в системі права, продовжує активно торувати шлях до доктринального осмислення суспільних відносин та категорій корпоративного права. Ще не вляглися суперечки щодо таких категорій як корпоративне право, суб'єктивні корпоративні права, корпоративне право як об'єкт правовідношення, як на часі постало питання кваліфікації категорії корпоративні правочини та правовідносини, що виникають на їх підставі. В першу чергу виникає питання: що є предметом саме такого договірного регулювання? Будь-який науковий аналіз та класифікація не є самоціллю, і, окрім пізнавального характеру, має за мету досягнення практичного результату. Отож теоретичне виокремлення групи корпоративних правочинів беззаперечно буде вимагати спеціального регулювання шляхом закріплення окремих норм.

Підштовхують нас до вирішення цих питань проблеми практики. Зокрема, на науковий висновок щодо неоднакового застосування норм матеріального права була направлена справа щодо стягнення процентів за користування

чужими коштами відповідно до Договору (без назви), за яким одна сторона передала іншій стороні грошові кошти на певний строк. Натомість інша сторона зобов'язувалася повернути кошти у визначений строк, а також сприяти у створенні мисливсько-рибальського товариства та взяти на себе оперативне управління цим товариством. Включення до договору таких умов призвело до кваліфікації правочину як корпоративного. Договірне зобов'язання ускладнив той факт, що позичальник у випадку неповернення коштів зобов'язувався передати свої корпоративні права позичкодавцю. Суди різних інстанції кваліфікували ці зобов'язання по-різному: як позичкові, а інший спеціалізований суд - як корпоративні. Відповідно, за невиконання корпоративних зобов'язань проценти згідно до ст.625 ЦК не стягуються. Беззаперечно, що вирішення цієї проблеми лежить в площині цивільно-правового регулювання, що ще раз підтверджує приватноправову природу корпоративних відносин.

Для відповіді на поставлені питання слід проаналізувати поняття правочину та віднайти кваліфікаційні ознаки корпоративних правочинів, або окреслити чинники, що роблять їх саме такими (дозволяють їх виокремити). Звернемося до поняття правочину у цивільному праві як юридичного факту, на підставі якого виникають правовідносини.

Правочином є дія особи, яка спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Одностороннім правочином є дія однієї сторони, яка може бути представлена однією або кількома особами. Зазначення договору у вищенаведеній статті Цивільного кодексу, як окремої підстави виникнення цивільних прав та обов'язків, тільки підсилює його роль як окремого юридичного факту, який є найпоширенішим засобом виникнення цивільних прав та обов'язків. Чи слід розмежовувати як окремі підстави виникнення корпоративних відносин правочин та договір? Для початку напевне такий підхід полишений сенсу.

Наступне питання, на яке слід дати відповідь: корпоративний правочин – це вид правочину, що відмінний від усіх інших видів легітимізованих у цивільному законодавстві і є однопорядковим до інших його видів? Або ж це особлива група, до якої можна віднести певні види договорів.

Якщо розглядати різні точки зору на поняття корпоративні правочини, то погляди науковців зводяться до наступного. Перша група – це розуміння корпоративного правочину у широкому сенсі, зокрема:

це дії осіб, що вчиняються на виконання функції по управлінню корпорацією і є юридичними актами, та акти внутрікорпоративного характеру; акти щодо реорганізації юридичної особи (злиття, поглинання, приєднання);

будь-які правочини, суб'єктом яких є юридична особа корпоративного типу;

та у вузькому розумінні:

статутні документи;

правочини щодо реалізації прав учасників юридичної особи корпоративного типу;

акціонерні правочини;

Проаналізуємо вищезазначені концепції.

Стаття 11 Цивільного кодексу серед підстав виникнення цивільних прав зазначає договори та інші правочини. Перелік цих фактів не є вичерпним, а відтак цивільні правовідносини можуть виникати на підставі інших юридичних фактів, які не поіменовані у ЦК України. Також цивільні права та обов'язки можуть виникати з актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та або органів місцевого самоврядування (ст.11ЦК) [1]. Таким чином, ми можемо вважати, що суб'єктивні корпоративні права та обов'язки можуть виникати на підставі корпоративних актів, які приймають корпорації. Корпоративні правочини слід відрізняти від корпоративних актів таких як рішення загальних зборів, наглядової ради, статут. Йдеться про дії органів управління юридичною особою корпоративного типу.

Корпоративним актам, які приймаються органами юридичної особи корпоративного типу в межах правосуб'єктності корпорації, слід відвести окреме місце серед підстав виникнення прав та обов'язків. В основі їх прийняття лежить інша правова природа. Вони направлені на впорядкування діяльності юридичної особи як соціального утворення, приймаються органом юридичної особи і не базуються на погодженні воль, приймаються шляхом поглинання інтересу меншості більшістю або одноосібного владного волевиявлення. Корпоративний акт створює не тільки цивільно-правові наслідки, але й породжує інші правовідносини. Водночас, корпоративний акт може бути підставою укладення корпоративного правочину

Всі питання об'єднань і поглинань юридичних осіб регулюються імперативним законом і дії з цього приводу до поняття правочину жодним чином не мають відношення (хоча в процесі реорганізації учасники можуть вчиняти і корпоративні правочини).

Наступна за текстом класифікація – це розуміння корпоративного правочину, як будь-якого, суб'єктом якого є юридичні особи корпоративного типу. Але, саме таке розуміння корпоративного правочину дозволить віднести до цієї групи усі види договорів у сфері господарської діяльності, такі як купівля-продаж, підряд, перевезення тощо, стороною яких є корпорація. В результаті ми дійшли висновку про автентичність термінів «корпоративні правочини» та «правочини за участю юридичних осіб», а це є недоцільним.

Статутні документи, як такі, поіменовані в актах цивільного законодавства, і у правничій спільноті є усталене розуміння цих категорій. Слід відмітити, що за своєю юридичною природою статут тяжіє до юридичних актів, а установчий договір прийнято вважати різновидом договору про спільну діяльність. Тому повернення до цього питання в межах цієї статті полишене наукового сенсу.

Звернемося до аналізу правочинів щодо реалізації (відчуження) прав учасників юридичних осіб корпоративного типу. За якими критеріями слід виділяти цю групу? Беззаперечно, що визначальним кваліфікуючим критерієм є предмет таких правочинів.

Корпоративне право як самостійний оборотоздатний об'єкт охоплюється поняттям «майнові права» і тому може виступати предметом різних цивільно-правових договорів. При цьому слід звернути увагу на те, що корпоративне право є складним об'єктом і складається із низки прав, які прийнято розділяти на майнові, немайнові та організаційні. Чи може кожне із перелічених прав обертатися окремо. Напевне, що ні. Адже не можна особі продати право на участь у товаристві без права на отримання дивідендів. Або не може особа бути власником права на дивіденди без права участі у статутному капіталі юридичної особи. Визнання корпоративного права як об'єкта цивільних прав дозволяє йому виступати предметом договорів, а вартісна сутність корпоративного права робить його привабливим для цивільного обороту, і такий оборот опосередковують ціла низка договірних видів, таких як продаж, дарування, міна. Уповноваження іншої особи на представництво інтересів учасника корпорації перед третіми особами опосередковують договори доручення, довірчого управління. Суб'єктами таких правочинів можуть виступати учасники товариства, як юридичні так і фізичні особи. Уповноваження може торкатися як відчуження корпоративних прав, так і вчинення дій на реалізацію інших повноважень власника.

Власник щодо корпоративних прав має право володіти, користуватися та розпоряджатися ними. Разом з цим тріада повноважень власника на сьогодні розширилася за рахунок включення повноваження управління власністю, що є категорією ускладненою необхідністю системного впливу на об'єкт. І коли щодо речей управління здебільшого зводиться до користування, то корпоративна власність надзвичайно яскраво засвідчує необхідність визнання цілеспрямованих дій щодо об'єкта управління. Додає на користь такої точки зору той факт, що у такому складному об'єкті як корпоративне право, присутня низка організаційних прав. А це спричиняє проблему їх реалізації шляхом впорядкування управління. Іншими словами, організаційні права це зміст, а управління – форма. Реалізація управління передбачає необхідність впорядкованого вчинення дій, спрямованих на максимальну ефективність володіння корпоративними правами. Тому домовленості у формі договору щодо управління корпоративними правами набувають форми особливого виду договору, який слід вважати корпоративним, а односторонні дії учасників корпоративного договору на виконання умов договору слід вважати корпоративними правочинами. Корпоративні правочини виникають з корпоративних відносин, що підкреслює точку зору про належність до корпоративних відносин між учасниками юридичних осіб корпоративного типу.

Вперше термін «акціонерні правочини» був легалізований у Законі України

«Про акціонерні товариства» (або вживається термін «правочини між акціонерами») [2]. Таке виокремлення групи договірних зобов'язань запозичене вітчизняним законодавцем із англо-американської правової системи, де під акціонерними правочинами розуміють договори між акціонерами щодо управління корпорацією, порядком голосування, містяться обмеження щодо волевиявлення та іншого використання свого корпоративного голосу. При аналізі предмету цих правочинів вбачається виокремлення організаційних прав акціонерів учасників товариства із сукупності корпоративних прав як єдиного об'єкту цивільних прав та предмету договорів та встановлення порядку їх використання. З'ясувавши таку сутність акціонерних правочинів, приходимо до висновку про відсутність необхідності відмежовувати правочини акціонерів від аналогічних правочинів учасників інших корпорацій. Таким чином, відмежування корпоративних правочинів від інших договірних видів лежить в площині предмету договору. Предметом корпоративного правочину є організаційні права, якими володіє учасник корпорації, та управління ними. Предметом домовленостей може бути певний перерозподіл організаційних прав щодо яких відсутнє імперативне регулювання в тому числі на рівні локальних нормативних актів. В межах такого договору сторони домовляються про період та межі здійснення суб'єктивних прав власника корпоративних прав. Передбачається також, що сторони вправі перерозподілити організаційні права між собою. На виконання прав та обов'язків корпоративного договору сторони вчиняють дії юридичного та фактичного характеру. Частина з них спричиняє настання цивільно-правових наслідків. Наприклад: голосування щодо укладення значного правочину. Такі дії слід кваліфікувати як односторонні корпоративні правочини.

Особливістю корпоративних договорів є їх багатосторонність. За своєю правовою природою ці договори найближче примикають до договорів про спільну діяльність. Проте, на відміну від корпоративного договору, зобов'язання, яке виникає за договором про спільну діяльність, носить майновий характер. На відміну від договору про спільну діяльність, де можливе поглинання волі більшістю при голосуванні, порядок погодження умов корпоративного договору відбувається шляхом погодження волі усіх учасників правочину.

Зобов'язання, що виникає з корпоративного договору, може носити акцесорний характер щодо установчого договору чи статуту, тоді як договір про спільну діяльність є самостійним видом, який має господарську (майнову) мету. Акцесорний характер корпоративного зобов'язання впливає на низку умов договору, які погоджуються сторонами з врахуванням регламентації цих умов в основному зобов'язанні. Вони змушені носити похідний характер щодо усіх актів корпоративного законодавства під страхом їх недійсності.

Особливою умовою корпоративного правочину є строк. Він може бути вказаний у договорі, або строк може бути не визначений у договорі. У такому

випадку припинення такого зобов'язання буде визначатися строком володіння корпоративними правами і відчуження корпоративних прав буде слугувати підставою припинення корпоративного правочину.

Характерним для корпоративного правочину є те, що дії та інтерес сторін полягають у впливі на інший об'єкт – юридичну особу. Певна схожість спостерігається між правочинами на представництво та корпоративними правочинами. На перший погляд уповноваження особи на вчинення дій в інтересах учасника товариства також носить немайновий характер та передбачає вчинення юридичних і фактичних дій в його інтересах. І у першому, і у другому випадку вчиненню дій немайнового характеру передують вчинення одно-, дво- та багатосторонніх правочинів. Проте сутність та правова природа зобов'язання різні. Правочин на представництво – це уповноваження особи представляти інтереси власника корпоративних прав (як майнових, так і немайнових) перед третіми особами. Зобов'язання із представництва носять складний характер, оскільки є зовнішніми та внутрішніми. Дії уповноваженої особи спричиняють наслідки для особи, яка уповноважує. На відміну від зазначеного, суб'єкт корпоративного зобов'язання особисто вчиняє дії немайнового характеру і у своїх власних інтересах. Його дії вчиняються відповідно до корпоративного зобов'язання (як виконання обов'язків за договором), а не в межах повноваження. В межах представницького зобов'язання представник вчиняє правомірні дії юридичного і фактичного характеру. Сторона корпоративного договору щодо юридичної особи є виразником своєї волі і вчиняє юридичні і фактичні дії, які носять організаційний характер. Таким чином, за формою дії є ідентичними, але підстави вчинення, зміст та суб'єктивні наслідки є різними.

Корпоративного зобов'язання поза межами юридичної особи не існує. І хоча юридична особа як сторона не присутня у корпоративному правочині, проте її організаційно-правовий вплив є визначальним як на можливість укладення такого договору, так і на його зміст.

Окреслені особливості корпоративних правочинів свідчать про його самостійне місце в системі зобов'язань, а з'ясування його правової природи дасть можливість закріпити спеціальні норми щодо форми договору, правових наслідків недотримання умов договору, щодо правових наслідків відчуження корпоративних прав та особливих підстав припинення.

1. Цивільний кодекс України №435-VI від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. - № 11. – Ст. 461.

2. Про акціонерні товариства: Закон України №514-V від 17.09.2008 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2008. - №50-51. - Ст. 384.

Васильєва В.А. Корпоративні правочини: питання кваліфікації

В статті розглядаються деякі питання кваліфікації корпоративних правочинів

Ключові слова: корпоративні правочини, кваліфікація

В.А.Васильева. Корпоративные сделки: вопросы квалификации

В статье рассматриваются некоторые вопросы квалификации